

UDK 262.3 (497.5 Makarska) "533" (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 7. siječnja 2008.

Prihvaćeno za tisak: 16. lipnja 2008.

Mukurska biskupija (*Ecclesia Muccuritana*)

Ante Škegro

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

Tijekom Drugog salonitanskog sabora, koji se održao 4. svibnja 533., utemeljene su i tri nove biskupije sa središtima u Sarsenteru, Mukuru i Ludru. Brojni su se autori bavili pitanjem ubikacije tih mjesta, subjektima uključenim u sastav tih biskupija te jurisdikcijom njihovih biskupa. Unatoč tomu temeljna pitanja o njima, još se smatraju spornima, ponaprije zbog brojnih pogrešaka i iskvarenog latinskog jezika kojim su zabilježena akta spomenutog sabora, a u kojima se o tim biskupijama jedino i govori. Biskupija kojoj je središtem postao Mukur imala je sve odlike ruralne dijeceze. Jurisdikcija njezinog biskupa po svojoj prilici prostirala se od jugoistočnih predjela Mosora i Poljica do neretvanskih močvara te od srednjodalmatinskih otoka Brača, Hvara, i Visa (možda i Korčule) i sjeverozapadnih dijelova Pelješa možda do imotsko-bekijskih prostora.

Ključne riječi: Rimska provincija Dalmacija, rano kršćanstvo, Mukurska biskupija (*Ecclesia Muccuritana*)

Uvod

U aktima Drugoga salonitanskoga sabora zabilježen je i osnutak triju novih biskupija, za čija su središta odabrani Sarsenter, Mukur i Ludrum.¹ Za biskupa Sarsentera po-

¹ Daniele FARLATI, *Illyrici sacri tomus secundus. Ecclesia Salonitana. A quarto saeculo aere christianae usque ad excidium Salonae. Accessere Vita Diocletiani Imperatoris, Acta Sanctorum ex ejus genere, Marmora Salonitana. Auctore Daniele Farlato presbytero Societatis Jesu. Venetiis, 1753., 173: ut in Sarsentero, Muccuro, & Ludro Episcopi debeant consecrari; Ignaz BATTHYANY, *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, opera, et studio Ignatii comitis de Batthyany episcopi Transilvaniae collectae, et illustratae. Tomus primus. Albae Carolinae, 1785., 291; Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Monumenta historica Slavorum meridionalium. Zagreb, 1874., 198; Franjo RAČKI, *Thomas Archidiaconus: Historia salonitana. Scriptores, vol. III., Zagrabiae, 1894., 16: ut in Sarsentero, Mucuro et Ludro episcopi debeant consecrari; Ferdo ŠIŠIĆ, Priručnik izvora hrvatske historije. Dio I. Čest 1. (do god. 1107). Uvod, natpisi i isprave. Zagreb, 1914., 162: vt in Sarsentero, Muccuro et Ludro episcopi debeant consecrari; Nada KLAJČ, *Historia salonitana maior. Beograd, 1967.,****

Sl. 1. Rimska cesta Salona – Inaronia sa Tabule Peutingeriane

svećen je prezbiter Paulin, prezbiter Stjepan postao je biskupom Mukura, a prezbiter Celijan, odnosno Cecilijan, biskupom Ludra.² Kao posljednji ovi su biskupi također supotpisali akta toga sabora.³ U sastav Sarsenterske biskupije uključene su bazilike s područja delontinskog i stantinskog municipija, Rusticijarnih Novensa / Neuensa te Potuatika i Beuzavatika / Benzavatika.⁴ Suvremena istraživanja ovu biskupiju locira-

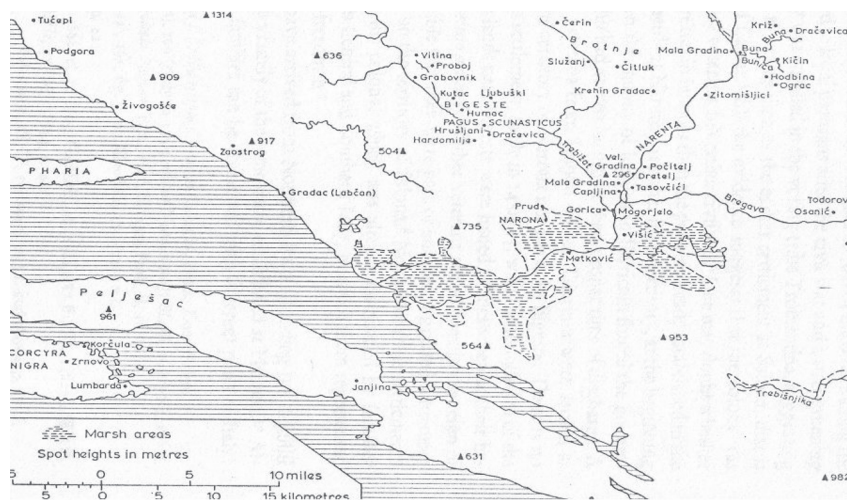
83: *ut in Sarsentero, Muccuro et Ludro episcopi debeant consecrari*; Stjepan GUNJAČA, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji. Knjiga 1. Izvori (analiza i kritika)*. Zagreb, 1973., 54; Milan IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori. Salona christiana*, Split, 1994., 161.

² FARLATI, o. c., 173: *in Muccuro Stephanum presbyterum, in Sarsentero Paulinum presbyterum, in Ludro Celianum presbyterum spiravere Episcopos consecrari*; BATTHYANY, o. c., 291: *Cecilianum*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198: *in Ludrio Cellianum*; RAČKI, o. c., 16, bilj.: *Celianum*; ŠIŠIĆ, o. c., 162, 164: *Cecilianum*; KLAIĆ, o. c., 83, 85 bilj. 328: *Celianum*, bilj. 259: *Cecilianum*; GUNJAČA, o. c., 54, 56: *Celianum*; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Celianum*.

³ FARLATI, o. c., 174: *Paulinus Ep. Eccl. Sarsenterensis. Stephanus Episcopus Muncorensis. Cecilianus Episcopus ecclesie Ludroensis*; BATTHYANY, o. c., 293: *Paulinus Episcopus Ecclesiae Sarsentensis. Stephanus Episcopus Muccorensis. Cecilianus Episcopus Ecclesiae Ludroensis*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198: *Paulinus episc. ecclesiae sarsenterensis. Stephanus episc. muncorensis. Celianus episc. ecclesiae ludricensis*; RAČKI, o. c., 18: *Paulinus episcopus sarseterensis. Stephanus episcopus muncorensis. Celianus episcopus ecclesiae ludroensis*; ŠIŠIĆ, o. c., 164: *Paulinus episcopus (ecclesiae) Sarsenterensis. Stephanus episcopus Muccorensis. Cecilianus episcopus ecclesiae Ludroensis*; KLAIĆ, o. c., 85: *Paulinus episcopus ecclesie sarsenterensis (bilj. 326: sarseterensis, sarsenterensis). Stephanus episcopus muncorensis (bilj. 327: Muccarensis, Muccorensis). Celianus episcopus ecclesie ludroensis (bilj. 328: Cecilianum, bilj. 329: ludioensis, ludrens)*; GUNJAČA, o. c., 56: *Paulinus episcopus ecclesie sarsenterensis. Stephanus episcopus muncorensis. Celianus episcopus ecclesie ludroensis*; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Paulinus episcopus ecclesie sarsenterensis. Stephanus episcopus muncorensis. Celianus episcopus ecclesie ludroensis*.

⁴ FARLATI, o. c., 173: *ut in Sarsenterensis Episcopus, basilicasque in Municipiis de Lontino, Stantino, Nouense per Rusticiarum pecuatico, & Beuzzavatico supra constituta*; BATTHYANY, o. c., 291: *ut Sarsenterensis Episcopus Basilicas, quae in municipiis de Lontino, Stantino, Nouense per Rusticarum Pecuatice, et Beuzzauatico, et supra constitutae sunt*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198: *ut in Sarsenterensis episcopatus, basilicasque in municipiis de Lontino, Stantino, Novense per Rusticarum, Pecutiaco, et Beuzzauatico supra constituta*; RAČKI, o. c., 16-17: *ut in Sarsentero sit episcopus, basilicasque (habeat) in municipiis Dellontino, Stantino, Novense, per Rasticiarum, Potuatico et Beuzavatico, supra constituto*; ŠIŠIĆ, o. c., 162: *ut Sarsenterensis episcopus basilicas, quae in municipiis Dellontino, Stantino, Nouense per Rasticiarum, Potuatico et Beuzavatico et supra constitutae sunt*; KLAIĆ, o. c., 83: *ut (in) Sarsinterensis (bilj. 264: sarsinterensis; sarsenterensis) episcopus basilicas, que in monicipiis Dellontino, Stantino, Novense per Rusticiarum (bilj. 268: Rasticiarum; Rusticarum), Pecuatice (bilj. 269: pecuatio, potuatico, Pecuatice, Potuatico) et Beuzavatico (bilj. 270: Bulsanatico), supra constituto que tamen ad nos hactenus respexere, in parochiam consequantur (bilj. 273: consequamur, consequatur)*; GUNJAČA, o. c., 54: *ut Sarsinterensis episcopus basilicas, que in monicipiis Dellontino Stantino, Novense per Rusticarum, pecuatice et Beuzavatico, supra constituto que tamen ad nos hactenus respexere, in parochiam consequantur*; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161; *ut in Sarsinterensis episcopus basilicas, que in monicipiis Dellontino, Stantino, Novense per Ru-*

ju na istočnohercegovačko područje te oko Stona na poluotoku Pelješcu, a njezino središte u antičko naselje u Stocu.⁵ Ludrumskoj biskupiji dodijeljeni su Magnotik, Ekvitin, Salviatik i Sarziatik.⁶ U najnovije vrijeme ta se biskupija traži u dubljem zaleđu središnjega dijela istočnog Jadrana (regija Čikole i njezine pritoke Vrbe, sinjsko-vrlički kraj, glamočko-livanjsko i buškoblatsko područje). Središte joj se poistovjećuje s magnumskim municipijem (*municipium Magnum*) na Balinoj glavici (Kljake) u Umljanovićima kod Drniša, odnosno traži se na području Buškoga blata (Buško jezero).⁷ U sastav Mukurske biskupije bili su uključeni gorsko-planinski predjeli, delminenski Onestin, salonitansko otočje nasuprot kopna koje se nalazi istočno

Sl. 2. Močvare na ušću Neretve u kasnoantičko doba (prema Wilkesu)

sticiarum, Pecuatico et Beuzavatico, supra constituta que tamen ad nos hactenus respexere, in parochiam consequantur.

⁵ Ante ŠKEGRO, *Ecclesia Sarsenterensis – stanje i problemi istraživanja. Hrvatska misao. Matica hrvatska Sarajevo. Časopis za umjetnost i znanost, travanj – rujan 2006, nova serija, 39.-40./28.*, Sarajevo, 2006., 69-82; Ivica PULJIC – Ante ŠKEGRO, *Sarsenterska biskupija. Povijesni prilozi / Historical contributions, 30. (2006.) 7.-50*; ISTI, *The Diocese of Sarsenterensis. Arheološki vestnik, 57. (2006.) 219-241.*

⁶ FARLATI, o. c., 173: *Ludrensis vero Episcopus Magnioticum, Equitinum, Salviaticum, & Sarziaticum, sicut ad ordinem nostrum noscit obtinuisse, percipiat*; BATTYANY, o. c., 291: *Ludrensis vero Episcopus Magnioticum, Equitinum, Salviaticum, et Sarziaticum, sicut ad ordinem nostrum noscit obtinuisse, percipiat*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198: *Ludrecensis vero episcopus magnioticum, equitinum, salviaticum et sarziaticum, sicut ad ordinem nostrum noscit obtinuisse, percipiat*; RAČKI, o. c., 17; ŠIŠIĆ, o. c., 162; KLAJČ, o. c., 83: *Ludrensis vero episcopus (municipium) Magnioticum, Equitinum, Salviaticum et Sarsatiaticum, sicut ad ordinem nostrum noscitur obtinuisse, percipiat*; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Ludrensis vero episcopus Magnioticum, Equitinum, Salviaticum et Sarsatiaticum, sicut ad ordinem nostrum noscitur obtinuisse, percipiat.*

⁷ ŠKEGRO, *Ludrumska biskupija (Ecclesia Ludroensis). Hercegovina: godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, 21. (2007) 59-92*; ISTI, *Problem Ludrumske biskupije. Bosna franciscana, 26. (2007.) 197-220*; ISTI, *The Diocese of Ludrum (Ecclesia Ludroensis). Povijesni prilozi / Historical contributions, 32. (2007.) 9-24.*

od *Oneuma* te Reditik.⁸ Slučaj Balojenske biskupije⁹ (koja se nalazila na području zapadne Bosne a njeno središte u Šipovu¹⁰) koju je uspostavio salonitanski nadbiskup Honorije Stariji (oko 493. - oko 505.)¹¹ te neudovoljavanje zahtjevu bestoenskoga bi-

⁸ FARLATI, o. c., 173: *Muccuritanus namque Episcopus se montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum quoque dumtaxat quicquid in insulis continetur vel transoneum noscitur esse divisum quod continens appellatur; sed etiam redditicum in diocesim habiturum accipiat et; & exceptis reliquis in territorio Salonitano basilicis...*; BATTHYANY, o. c., 291-292: *Muccuritanus autem Episcopus se (adde: extra fines) Montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum quoque, dumtaxat quidquid quid in Insulis continetur, vel trans Oneum noscitur esse diuisum, quod continens appellatur; sed etiam Redditicum in Diocesim habiturus accipiat; et exceptis reliquis in territorio Salonitano Basilicis...*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198: *Muccuritanus namque episcopus se montanorum, delminense, onestinum, salonitanum quoque dumtaxat quidquid in insulis continetur, vel transoneum noscitur esse diuisum, quod continens appellatur; sed etiam redditicum in diocesim habiturum accipiat; et exceptis reliquis in territorio salonitano basilicas...*; RAČKI, o. c., 17: *Muccoritanus namque episcopus se montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum dumtaxat quidquid in insulis continetur, vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod continens appellatur, sed etiam Redditicum in diocesi habiturum accipiat; et exceptis reliquis in territorio salonitano basilicis...*; ŠIŠIĆ, o. c., 162: *Muccuritanus autem episcopus se (extra fines) montanorum Delminense, Onestinum, Salonitanum quoque, dumtaxat quidquid in insulis continetur, vel trans Oneum noscitur esse diuisum, quod «continens» appellatur, sed etiam Redditicum in diocesim habiturus accipiat; et exceptis reliquis in territorio Salonitano basilicis...*; KLAIĆ, o. c., 83: *Muccoritanus namque episcopus se montanorum (bilj. 276: Muccuritanus autem episcopus se (extra fines) Montanorum), delminense (bilj. 277: deltinense, delmiense) Onestinum, salonitanum quoque dumtaxat quicquid in insulis continetur vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur. Sed etiam Redditicum in diocesim habiturum accipiat et, exceptis reliquis in territorio salonitano (salonitano) basilicis...; GUNJAČA, o. c., 54: Muccoritanus namque episcopus se montanorum, delminense Onestinum, salonitanum quoque dumtaxat quicquid in insulis continetur vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur. Sed etiam Redditicum in diocesim habiturum accipiat et, exceptis reliquis in territorio salonitano. Salonitano basilicis...; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: Muccoritanus namque episcopus se montanorum, delminense Onestinum, salonitanum quoque dumtaxat quicquid in insulis continetur vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur. Sed etiam Redditicum in diocesim habiturum accipiat et, exceptis reliquis in territorio salonitano (salonitano) basilicas...*

⁹ FARLATI, o. c., 173: *Sicut etiam in Barcensi ecclesia, praedecessore vestro beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur*; BATTHYANY, o. c., 291: *Sicut etiam in Baciensi Ecclesia, Praedecessore vestro beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem Chrismatis populus renatus adsequitur*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 197: *Sicut etiam in barcensi ecclesia, praedecessore vestro beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum, quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur*; RAČKI, o. c., 15-16: *Sicut etiam in baroensi ecclesia praedecessore vestro, beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur (bilj. 17: baloieni a «Baloie», Baloe, XII m. p. a Sarite versus Servitium distante, tab. peut. segm. VI, 2); ŠIŠIĆ, o. c., 161: sicut etiam in Baroensi ecclesia (bilj. 1: Baroensis ecclesia = Baloensis), praedecessore vestro beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum, quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur*; KLAIĆ, o. c., 82: *Sicut etiam in barcensi ecclesia, praedecessore vestro, beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum; quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur (bilj. 235: baroensi; Baciensi)*; GUNJAČA, o. c., 53; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161: *Sicut etiam in barcensi ecclesia praedecessore vestro, beatae recordationis Honorio, est provide ordinatum, quia in tanta distensione locorum rarius consignationem chrismatis populus renatus adsequitur.*

¹⁰ ŠKEGRO, The Diocese of Baloie (*Ecclesia Baloiensis*). *Arheološki vestnik*, 58. (2007.) 357.-365.

¹¹ *Honorius (Senior)*: Usp. Milan IVANIŠEVIĆ, Salonitanski biskupi. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 86. (1993.) 234-236.

skupa Andrije za razdiobom njegove biskupije,¹² govore u prilog zaključka da je osnivanje novih dijeceza bilo u nadležnosti salonitanskog nadbiskupa, neovisno o tome jesu li se izdvajali dijelovi njegove ili kojih drugih biskupija. To je bilo zbog toga što je jurisdikciji salonitanskog nadbiskupa u vrijeme ostrogotske vlasti (493.-537.) bio podređen čitav Zapadni Ilirik.¹³ Kao što je razvidno i iz akata Drugog salonitanskog sabora, za tako krupne odluke tražila se suglasnost ne samo na saboru nazočnih biskupa nego i svih saborskih otaca.¹⁴

Mukur (*Muccurum*)

U kodeksima koji donose akta Drugog salonitanskog sabora središte Mukurske biskupije navodi se kao Mukur (*Muccurum*)¹⁵ odnosno Mukar (*Muccarum*).¹⁶ Biskup joj se oslovljava mukuritanskim (*Muccuritanus episcopus*),¹⁷ mukoritanskim (*Muccorita-*

¹² FARLATI, o. c., 173: *atque ideo quaeso ut a loco Copella, & et Arena, usque ad has urbes, basilicasquae, quae in mea patrocina continentur, ad proponendum isdem locum faciatur Episcopum pertinere. ... Et ideo cum divinitas propitiata concesserit, adhuc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curavimus ordinari Pontificem*; BATHYANY, o. c., 292: *atque ideo quaeso, vt a loco Capellae, et Arena, vsque ad has Vrbes, Basilicasquae, quae in mea Patrocina continentur, ad proponendum iisdem locis faciatis Episcopum pertinere. ... Et ideo quum Diuinitas propitiata concesserit, adhuc vnum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curabimus ordinari Pontificem*; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 197: *atque ideo quaeso ut a loco Copella et Aren; usque ad has urbes, basilicasquae, quae in mea patrocina continentur, ad proponendum isdem locum faciatur episcopum pertinere. ... Et ideo cum diuinitas propitiata concesserit, adhuc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curavimus ordinari pontificem*; RAČKI, o. c., 17, 18: *Ad que ideo quaeso, ut a loco Copelle et Arena usque ad has urbes (et) basilicas, que quae in mea patrocina continentur, ad proponendum i(i)sdem locum faciatur episcopum pertinere. ... Et ideo, cum divinitas propitiata concesserit, adhuc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curabimus ordinare pontificem*; ŠIŠIĆ, o. c., 163: *atque ideo quaeso, vt a loco Capellae et Arena vsque ad has vrbes basilicasquae, quae in mea parochia continentur, ad proponendum iisdem locis faciatis episcopum pertinere. ... Et ideo quum diuinitas propitiata concesserit, adhuc vnum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curabimus ordinari pontificem*; KLAIĆ, o. c., 84, 85: *obsequio atque ideo queso, ut a loco Copella (bilj. 298: Capellae) et Arena usque ad has urbes basilicas, quae in mea patrocina continentur, ad proponendum iisdem locum faciatis episcopum pertinere. ... Et ideo cuum divinitas propiciata concesserit ad huc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curavimus ordinare pontificem*; GUNJAČA, o. c., 55; IVANIŠEVIĆ, Povijesni izvori, 161: *atque ideo queso, ut a loco Copella et Arena usque ad has urbes basilicasque in mea patrocina continentur, ad proponendum iisdem locum faciatis episcopum pertinere. ... Et ideo cum divinitas propiciata concesserit ob huc unum, ad quem eadem loca pertinere debeant, curavimus ordinare pontificem*; ŠKEGRO, The Bestoen bishopric in the light of prior research. *Arheološki vestnik*, 56. (2005.) 369-389.

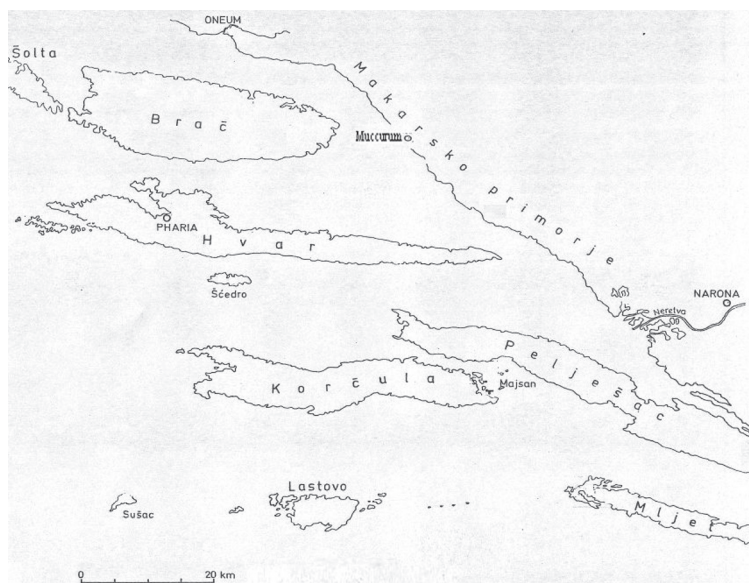
¹³ GABRIČEVIĆ, Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena. *Studije i članci o religijama i kultovima antičkog svijeta*. Split, 1987., 309; ISTI, Kršćanstvo u Iliriku do dolaska Slavena. *Antička Salona* (Ed. N. Cambi). Split, 1991., 349.

¹⁴ FARLATI, o. c., 163, 173-174; BATHYANY, o. c., 290, 293; RAČKI, o. c., 15, bilj., 18, bilj.; ŠIŠIĆ, o. c., 160-161; 163-164; KLAIĆ, o. c., 81, 85; GUNJAČA, o. c., 52-53; 55-56; IVANIŠEVIĆ, o. c., 160, 161.

¹⁵ FARLATI, o. c., 173; BATHYANY, o. c., 291; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198; RAČKI, o. c., 16; ŠIŠIĆ, o. c., 162; KLAIĆ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

¹⁶ KLAIĆ, o. c., 83, bilj. 256.

¹⁷ FARLATI, o. c., 173; BATHYANY, o. c., 291; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198; RAČKI, o. c., 16; ŠIŠIĆ, o. c., 162; KLAIĆ, o. c., 83, bilj. 276.

Sl. 3. Vjerojatno područje Mukurske biskupije

nus episcopus),¹⁸ mukorenskim (*episcopus Muccorensis*),¹⁹ munkorenskim (*episcopus Muncorensis*)²⁰ odnosno muikorenskim (*episcopus Muicorensis*).²¹ U “Kozmografiji” anonimnog ravenskog pisca iz 7. odnosno s početka 8. st. navodi se u obliku sintagme *Aronia id est Mucru*, u obalnom nizu dalmatinskih mjesta (*per litus maris*).²² *S Aroniom* je morfološki gotovo identična putna postaja *Inaronia* (*in Aronia*) sa *Tabule Peutingeriane*.²³ Bizantski pisac Prokopije (oko 500. – nakon 562.) spominje osvajanje Muikura (Μουίκουρον, Μονήκουρον) 549. g. od strane istočnogotske vojske predvođene odmetnutim bizantskim vojskovođom Indulfom.²⁴ Arhidakon Toma

¹⁸ KLAIĆ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54.

¹⁹ BATTHYANY, o. c., 293; ŠIŠIĆ, o. c., 164; KLAIĆ, o. c., 85, bilj. 327; GUNJAČA, o. c., 54.

²⁰ FARLATI, o. c., 174; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198; KLAIĆ, o. c., 85, bilj. 327; GUNJAČA, o. c., 56; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

²¹ RAČKI, o. c., 18.

²² RAVENNATIS ANONYMI, *Cosmographia et Guidonis Geographica. Ex libris manu scriptis ediderunt M. Pinder et G. Parthey. Aalen, 1962., IV, 16, p. 208, V, 14, p. 380; ISTO, p. 542, 114; Julijan MEDINI, Makarsko primorje u antici. *Makarski zbornik, 1. (1970.)* 25.-26; Slobodan ČAČE, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina. The civitates Dalmatiae in the Cosmographia of the Anonymous Geographer of Ravenna. Zadar, 1995., 16.**

²³ *Tabula Peutingeriana. Codex Vindobonensis* (ed. E. Weber). Graz, 1976., V, 3.

²⁴ PROCOPIUS OF CAESAREA, *The Gothic War (Bellum Gothicum), I-IV*, Loeb Classical Library, London, 1968.-1978., III, 35; *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom 1.* Beograd, 1955., 41, bilj. 74, 75; MEDINI o. c., 31, 33; Ivo GOLDSTEIN, *Bizant na Jadranu. Bizant na Jadranu od Justinijana I. do Bazilija.* Zagreb, 1992., 27-28; Ante UGLEŠIĆ, *Rimska provincija Dalmacija pod vlašću Istočnih Gota. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 30. (17.) (1990./1991.)* 1992., 74.

(1200.-1268.) naziva ga Mukar (*apud Mucarum*).²⁵ U *Provinciale vetusu* - posljednji put redigiranom krajem 12. st., među dvadeset mjesta Dalmacije i Hrvatske u sastavu metropolije *Salona* navedena je i *civitas Mucrona*.²⁶ Bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet (945. - 959.) u djelu *De administrando Imperio* to mjesto naziva Mókron (τό Μόκρον) odnosno Mokrón (*Μοκρόν*).²⁷ Mukur se izjednačavalo i sa središtem Martaritanske biskupije (*Ecclesia Martaritana*), poznate iz akata Prvoga salonitanskoga sabora, održanog 15. srpnja 530.²⁸ Središte Mukurske biskupije traži se u Makru iznad Makarske²⁹ odnosno u Makarskoj.³⁰ U prilog Makarske među ostalim idu i tragovi ranokršćanske bazilike s lokaliteta Sv. Petar,³¹ ostatci monumentalnih antičkih

²⁵ Olga PERIĆ – Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL - Radoslav KATIČIĆ, *Historia Salonitana. Toma Arhiđakon. Povijest salonitanskih i splitskih prosvćenika. Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić. Povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol. Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radoslav Katičić. Split, 2003.*, 62, 63, i bilj. 14.

²⁶ ŠKEGRO, *Stari pokrajinski katalog ili Katalog provincija Opće Crkve. Provinciale vetus sive Ecclesiae universae provinciarum notitia. Zagreb, 2005.*, 52-53.

²⁷ CONSTANTINE PORPHYROGENITUS, *De administrando imperio* (ed. Gy. Moravcsik). Washington, 1967., 36/14-15; *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, tom 2. Beograd, 1959.*, 65, bilj. 236.

²⁸ Petar SKOK, Iz mojega "Glossarium-a mediae et infimae latinitatis regni Croatiae. Šišićev zbornik. *Mélanges Šišić. Zbornik naučnih radova: Ferdi Šišiću povodom šezdestogodišnjice života, 1869-1929, posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici. Zagreb, 1929.*, 49, 50.

²⁹ FARLATI, *Hvarski biskupi s dodacima i ispravcima Jacopa Coletija. Uvod, prijevod s latinskog i bilješke: Kažimir Lučin. Split, 2004.*, 43, bilj. 122; Jakša RAVLIĆ, *Makarska i njeno primorje. Split 1934.*, 159, bilj. 5; MEDINI, o. c., 31, 32, 33, 45-46; ISTI, O nekim kronološkim i sadržajnim značajkama poglavlja o Dalmaciji u djelu *Cosmographia* anonimnog pisca iz Ravene. *Materijali. Savez arheoloških društava Jugoslavije, 17. Putevi i komunikacije u antici, Peč 1978. Beograd, 1980.*, 75; Karlo JURISIĆ, *Nazivi naselja Makarskog primorja. Zbornik Znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju, Makarska, 28 - 30. rujna 1969. Makarski zbornik, 1. (1970.) 94; Juraj KOLARIĆ, Povijest kršćanstva na našem tlu prije dolaska Hrvata. Zagreb, 1993.*, 9; ČAČE, o. c., 57, 59, 60, 67, 68, 69-72, 74; Slavko KOVAČIĆ, *Makarska biskupija. Katalog "Iz riznice Makarske katedrale". Makarska, 1995.*, 11; ISTI, *Makarska biskupija. Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković (Brist, 1572 - Sućuraj, 1645.). Život - djelo - vrijeme. Sućuraj, 1999.*, 113; ISTI, *Crkvena organizacija od ranokršćanskih vremena do danas. Dalmatinska Zagora nepoznata zemlja. Zagreb, 2007.*, 305; Mirko MARKOVIĆ, *Antička naselja i grčko-rimska zemljopisna imena na tlu današnje Hrvatske, Zagreb, 2004.*, 118; Vicko KAPITANOVIĆ, *Kršćanska arheologija. Split, 2006.*, 149.

³⁰ FARLATI, o. c., 174, 175; RAČKI, o. c., 16, bilj. 1; Giuseppe ALAČEVIĆ, *Delminium. Bulletino di archeologia e storia Dalmata, 20. (1897.) 109; Carl PATSCH, Rimska mjesta po Imotskom polju. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 12. (1900.) 297; Frane BULIĆ – Josip BERVALDI, *Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja Solina do polovice XI. v.). Zagreb, 1912.-1913.*, 55; M. GLAVINIĆ, *Antichita in Macarsca. Bullettino di archeologia e storia dalmata 1. (1878.) 186, 188; ŠIŠIĆ, o. c., 156; ISTI, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. – Zagreb, 1925.*, 171; J. J. WILKES, *Dalmatia, London, 1969.*, 432; Rajko BRATOŽ, *Razvoj organizacije zgodnjekršćanske crkve na ozemlju Jugoslavije od 3. do 6. stoljetja. Zgodovinski časopis = Historical review, 40. (1986.) 4.*, 378, bilj. 80; Juraj KOLARIĆ, *Povijest kršćanstva u Hrvata. Zagreb, 1998.*, 9; Emilio MARIN et alii, *Narona. Zagreb – Opuzen, 1999.*, 241; Nenad CAMBI, *Antika. Zagreb, 2002.*, 209; Marinko TOMASOVIĆ, *800 godina života na prostoru Makarske. Makarska, 2004.*, 46-47; Jakov VUČIĆ, *Ecclesia Naronitana / Prostor i granice. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 96. (2005.) 159-162.**

³¹ Petar KAER, *Makarska i primorje. Rijeka, 1914.*, 32; TOMASOVIĆ, *Arheološki istražni radovi na poluotoku Sv. Petar. Mararska rivijera. Glasilo Makarskog primorja (mjesečnik), 1993.*, 333-334; ISTI, *800 godina života, 43, 47, sl. 1, bilj. 143; ISTI, Komentari, napomene i kritički osvrt na podatke iz okvira arheološke problematike Makarskog primorja u knjigama, radovima i člancima. – Makarsko primorje,*

objekata s područja Donje Luke,³² kasnoantičko groblje,³³ ostaci kasnoantičke utvrde (*castrum*),³⁴ obilje pitke vode³⁵ i dr. I samo ime tog mjesta upućuje na vlagu (*mu(c)cor*), što je dodatni argument u prilog njegova lociranja u Makarsku, uzme li se u obzir činjenica da je područje toga grada doista do skora bilo močvarno.³⁶ Osim na lokalitetu Sv. Petar, sjedište mukurskoga biskupa traži se i na mjestu gdje se nalazi crkva Sv. Filipa Nerija u Makarskoj.³⁷ Tomu u prilog navode se i tragovi antičke arhitekture te natpis nekog biskupa Stjepana (*Stefanus episcopus*), koji se poistovjećuje s mukurskim biskupom iz akata Drugoga salonitanskoga sabora.³⁸

Sjedište mukurskoga biskupa bilo je tako pozicionirano da je pružalo dobre uvjete za komunikaciju sa svim dijelovima njegove biskupije. Prema otočno-obalnim području saobraćalo se još od neolitika ustaljenim pomorskim rutama,³⁹ a s brdsko-planinskim odnosno zagorskim dijelom seoskim putevima (*viae vicinales*) odnosno cestama (*viae munitae*).⁴⁰ Glavnina pomorskoga prometa iz istočnog Sredozemlja prema sjeveroistoku Italije tekla je vodama Mukurske biskupije.⁴¹ *Tabula Peutingeriana* prikazuje komunikaciju koja je makarsko područje (*Inaronia*) preko *Epetia* i *Onea* povezivala s metropolitanskim središtem *Salonom* (sl. 1.).⁴² Nejasno je, međutim,

7. (2005.) 67-68, 69; Jasna JELIČIĆ-RADONIĆ, *Ranokršćanske dvojne crkve u Starom Gradu na Hvaru. Early Christian Twin Churches in Sari Grad on the Ilesand of Hvar*. Split, 1994., 47, 54 bilj. 13; Ivo VOJNOVIĆ, *Obnova crkve Sv. Petra u Makarskoj. Makarsko primorje*, 2. (1995.) 89.

³² Alberto FORTIS, *Put pod Dalmaciji*. Zagreb, 1984., 215; TOMASOVIĆ, *800 godina života*, 32; ISTI, *Komentari, napomene i kritički osvrt*, 53.

³³ Medini, o. c., 27-28, 32; TOMASOVIĆ, *Novi nalaz rimskih grobova u Makarskoj i pitanje smještaja antičkog naselja prema položaju nekropola. Opuscula archaeologica. Sportula dissertationum Marino Zaninović dicata*, 23.-24. (1999.-2000.) 171-183; ISTI, *Komentari, napomene i kritički osvrt*, 67.

³⁴ Vinicije LUPIS – Zoran STANČIĆ, *Izvješće o zaštitnim radovima na crkvi Sv. Petra u Makarskoj. Hrvatska kronika, II./4.*, 9.-10. (1992.) 9; MEDINI, o. c., 32; TOMASOVIĆ, *800 godina života*, 46-48.

³⁵ FORTIS, o. c., 215; TOMASOVIĆ, *800 godina života*, 32-38.

³⁶ Fortis, o. c., 214, 215; TOMASOVIĆ, *800 godina života*, 35; ISTI, *Komentari, napomene i kritički osvrt*, 53.

³⁷ J. J. PAULOVICHUS-LUCICHIUS, *Marmora Macarenia editio secunda aucta, et illustrata*. Typis Martecchinianis. Rhacusae, 1810., 86-87; A. LULICH, *Compendio storico-cronologico di Macarsca e del suo litorale ossia Primorje*. Split, 1860., 61-62; MEDINI, o. c., 28, bilj. 66, 30.

³⁸ (+ STEFANUS + EPISCOPUS +): FORTIS, *Viaggio in Dalmazia dell'abate Alberto Fortis*. Venezia, 1774., vol. II, p. 107; PAULOVICHUS-LUCICHIUS, o. c., 86-87; KAER, o. c., 43; O dvojbama oko ovog natpisa: MEDINI, o. c., 28; Ivo BABIĆ, *Prostor između Trogira i Splita. Kulturnohistorijska studija. Pretisak izdanja iz 1984. godine*. Kaštel Novi, 1993., 34, bilj. 97; TOMASOVIĆ, *800 godina života*, 30, bilj. 59; ISTI, *Komentari, napomene i kritički osvrt*, 54.

³⁹ Mario JURISIĆ, *Ancient Shipwrecks of the Adriatic. Maritime transport during the first and second centuries AD*. BAR International Series 828. Oxford, 2000., pass.

⁴⁰ MEDINI, o. c., 44-48; Ivo BOJANOVSKI, *Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji (s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine)*. I. Prethistorijska i antička komunikacija *Salona – Narona* i njena topografija u svjetlu arheoloških i historijskih izvora. *Godišnjak, XV.*, Centar za balkanološka ispitivanja, knj. 13. (1977.) 130-131, karta 1.

⁴¹ MEDINI, o. c., 48 i bilj. 152; Marin ZANINOVIĆ, *O nekim prometnim osobitostima Makarskog primorja u prehistoriji i antici. Makarsko primorje*, 3. (1997.) 10-11; ŠKEGRO, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*. Zagreb, 1999., 211-227.

⁴² *Tabula Peutingeriana*, VI, 3; MEDINI, o. c., 44-48.

jesu li i jugoistočni dijelovi Mukurske biskupije cestovno bili povezani sa njezinim središtem.⁴³

Sastavnice Mukurske biskupije

Za razliku od Sarsenterske i Ludrumske biskupije, čijim su biskupima dodijeljeni i municipiji (sarsenterskom: delontinski i stantinski; ludrumskom: magniotički i ekvitinski), u sastav Mukurske biskupije prilikom njezinog osnutka nije bio uključen nijedan. Nema pouzdanih potvrda ni da je i sam Mukur bio municipij.⁴⁴ Stoga se katkad i samo osnivanje ove biskupije, baš kao i Sarsenterske i Ludrumske,⁴⁵ dovodi u pitanje.⁴⁶ Ipak, ne može se zanijekati činjenica da je Mukur u kasnoantičko doba bio središnje naselje na prostoru između *Salone* i *Narone*.⁴⁷ Mukursku se biskupiju ponajprije treba vidjeti kao ruralnu, slabije napućenu, dijecezu. Čini se da je upravo zbog toga u njezin sastav i bio uključen razmjerno veliki teritorij. Radilo se o priobalnom području od jugoistočnih dijelova Mosora i Poljica, preko donjocetinskoga kraja, potom Omiške Dinare, Biokova, Zabiokovlja do sjeverozapadnih dijelova Pelješca i neretvanskih močvara. Od Naronitanske biskupije (*Ecclesia Naronitana*) razdvajale su je teško prohodne močvare na donjoj Neretvi.⁴⁸ U njen su sastav bili uključeni i otoci koji su do tada bili pod jurisdikcijom salonitanskog nadbiskupa. Pučanstvo Mukurske biskupije uglavnom je preživljavalo od stočarstva i poljodjelstva, dok se ono na otocima bavilo i ribarstvom odnosno pomorstvom.⁴⁹

Montanorum [basilicae]

Kao prvi među subjektima uključenim u sastav Mukurske biskupije naveden je pojam *montanorum*. Izdvojen od drugih, prilično je nejasan. Uzimajući, međutim, u obzir činjenicu da se ni drugim dvjema novoosnovanim biskupijama ne dodjeljuju samo municipiji nego i plemenski teritoriji te druga područja, u njemu je opravdano vidjeti bogoslužne objekte (*basilicae*) s gorsko-planinskog područja istočno od *Salone*, a koja gravitiraju Mukuru.⁵⁰ Etimološki ga se dovodi i u svezu s imotskim (imotsko-bekijskim) područjem,⁵¹ gdje je registrirano više ranokršćan-

⁴³ BOJANOVSKI, o. c., 130-131; ISTI, Neka pitanja antičke topografije donje Neretve. *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup – Metković, 4-7. listopada 1977.*, Split, 1980., 185-186, 189; ZANINOVIĆ, o. c., 12.

⁴⁴ Usp. MEDINI, o. c., 33, 46.

⁴⁵ SKOK, o. c., 49, bilj. 10.

⁴⁶ BABIĆ, o. c., 33-34.

⁴⁷ ZANINOVIĆ, o. c., 13.

⁴⁸ O ovoj biskupiji: VUČIĆ, o. c., 159-170.

⁴⁹ MEDINI, o. c., pass.

⁵⁰ KOVAČIĆ, Makarska biskupija, 11, bilj. 2; ISTI, Crkvena organizacija, 305.

⁵¹ *Rječnik hrvaskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obrađuje P. Budmani. Dio III. Zagreb, 1887.-1891., 270-271.*

skih bazilika (Crkvina-Bublin – Zmijavci, Crkvina – Cista Velika,⁵² Groblje Sv. Mihovil – Proložac Donji,⁵³ Postranje,⁵⁴ Šamatorje – Gorica kod Gruda,⁵⁵ Vinjani,⁵⁶ Vrljika-Opačac, Meteri u Lugu, Tadići-Grabovac),⁵⁷ od kojih su Sv. Mihovil u Prološcu⁵⁸ i Šamatorje – Gorica kod Gruda u izvjesnom smislu još uvijek u svojoj izvornoj funkciji.⁵⁹ Ranokršćanski objekt s Crkvine u Cisti Velikoj od sredine 5. do početka 10. st. preuređivan je pet puta.⁶⁰ Imotsko-bekijski kraj uglavnom se dovodi u svezu sa Sarsenterskom biskupijom,⁶¹ koja se, kako najnovija istraživanja pokazuju, nalazila istočno od Neretve te oko Stona na Pelješcu a njeno središte u Stocu.⁶² Biokovsku Zagoru s Makarskom su povezivali vicinalni putevi⁶³ koji su omogućavali saobraćanje s makarskim područjem - što, među ostalim, potvrđuje i epigrafska građa.⁶⁴ S obzirom na činjenicu da je tim područjem prolazila i magistralna cesta *Salona – Narona*⁶⁵ te da je to područje kulturno i gospodarski bilo upućeno na *Naronu*, nije isključeno da je ipak bilo pod jurisdikcijom naronitanskoga biskupa.⁶⁶

Delminense Onestinum

U sastav Mukurske biskupije bilo je uključeno i područje označeno kao *Delminense Onestinum*,⁶⁷ koje se najčešće dovodi u svezu sa Delminijskom odnosno Delminen-

⁵² Dražen MARŠIĆ – Ljubomir GUDELJ – Marijan LOZO, Crkvine, Cista Velika. Izvješće o arheološkim istraživanjima 1992.-1999. godine. *Starohrvatska prosvjeta*, Ser. 3., 27, (2000.) 2003., 115-128.

⁵³ GUDELJ, *Od svetišta Mitre do crkve Sv. Mihovila. Rezultati arheoloških istraživanja kod crkve Sv. Mihovila u Prološcu Donjem-Postranju (1986.-1997. godine)*. Split, 2006., pass.

⁵⁴ GUDELJ, o. c., 44-57.

⁵⁵ Tihomir GLAVAŠ, Arheološko nalazište Šamatorje. *Župa Gorica – Sovići. Sovići – Grude*, 1997., 67.-71; ISTI, Arheološko nalazište Šamatorje u Gorici. *Motrišta. Glasilo Ogranka Matice hrvatske u Mostaru*, rujan 1998. Mostar, 1998., 68-73.

⁵⁶ GUDELJ, o. c., 44, bilj. 144; CAMBI, Antički i ranokršćanski urbanizam i umjetnost. *Dalmatinska Zagora nepoznata zemlja*. Zagreb, 2007., 89-92.

⁵⁷ GUDELJ, o. c., 44, bilj. 144.

⁵⁸ GUDELJ, o. c., pass.

⁵⁹ GUDELJ, o. c., 17; ISTI, Imota: povijesna struktura prostora. *Dalmatinska Zagora nepoznata zemlja*. Zagreb, 2007., 119, 121, 123.

⁶⁰ GUDELJ, Imota, 123.

⁶¹ PATSCH, o. c., 334; Ante UJEVIĆ, *Imotska krajina. Drugo prošireno izdanje*. Imotski, 1991., 69; GOLDSTEIN, *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb, 1995., 61, 163; GUDELJ, *Od svetišta Mitre*, 17.

⁶² ŠKEGRO, *Ecclesia Sarsenterensis*, 69-82; PULJIĆ – ŠKEGRO, *Sarsenterska biskupija*, 7-50; ISTI, *The Diocese of Sarsenterensis*, 219-241.

⁶³ ZANINOVIĆ, o. c., 12.

⁶⁴ MEDINI, o. c., 41-42.

⁶⁵ BOJANOVSKI, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*. Sarajevo, 1974., karta 5; ISTI, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija, 91-93, 105-107, 137; MARŠIĆ – GUDELJ – LOZO, o. c., 117.

⁶⁶ VUČIĆ, o. c., 167.

⁶⁷ FARLATI, *Illyrici sacri tomus secundus*, 173; BATTHYANY, o. c., 291; RAČKI, o. c., 17, bilj.; ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora*, 162; KLAIĆ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, *Povijesni izvori*, 161.

ska-montanorumskom biskupijom (*episcopia Delminensis Montanorum*),⁶⁸ te ga se navodi kao jedan od temeljnih dokaza njezinog postojanja.⁶⁹ Najnovija istraživanja pokazuju da takva biskupija nikada nije postojala.⁷⁰ Starija je historiografija uglavnom povezivala pojmove *montanorum* i *Delminense*⁷¹ (*Deltinense*,⁷² *Delmiense*⁷³) jedan s drugim, što se katkad još uvijek čini.⁷⁴ Suvremeni izdavači akata Drugoga salonitanskog sabora te pojmove razdvajaju, odnosno *Delminense* povezuju sa pojmom *Onestinum* koji slijedi nakon njega.⁷⁵ Iz ovoga je razvidno da su u sastav Murske biskupije zapravo bili uključeni delmatski Onastini, koje terminacijski natpis s Grebena (Sumpetar) u Jesenicama⁷⁶ locira u jugoistočni dio Srednjih i Primorskih Poljica.⁷⁷ Na isto se područje očito odnosi i bilješka Tome Arhidakona o posveti neke

⁶⁸ Wilhelm TOMASCHEK, *Die vor-slavishe Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna-Gora und angrenzenden Gebiete. Separatabdruck aus Mittheilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft*. Wien, 1880., 10; ZANINOVIĆ, *Od Helena do Hrvata*. Zagreb, 1996., 200–201; ISTI, *Delminium. Tomislav. Zbornik radova - Prvi hrvatski kralj Tomislav. Zbornik radova*. Zagreb, 1998., 12.

⁶⁹ ŠIŠIĆ, o. c., 162; Esad PAŠALIĆ, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo, 1960., 37; Nikola BILOGRIVIĆ, *Katolička crkva na području današnje Banjalučke biskupije do invazije Turaka. Topološke i povijesne crtice*. Sarajevo, 1998, 33; BOJANOVSKI, *Delminium. Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 3. Zagreb, 1984., 413; Jožo ANČIĆ, *Duvanjska biskupija i duvanjski sabor*. Mostar, 1990., 26–27; ISTI, Osvrt na mišljenje dr. Ante Škegre o Duvanjskoj biskupiji. *Crkva na kamenu, kolovoz-rujan 2000.*, Mostar, 2000., 15; PULJIĆ, Neum – povijesna domovina Hrvata. *Neum zavičaj i zemlja Hrvata. Humski zbornik, 1. (1995.)* 107; ISTI, Crkvene prilike u srednjovjekovnoj Humskoj zemlji. *Zbornik znanstvenog simpozija: „Povijest hrvatskog Počitelja“*. Čapljina – Zagreb, 1996., 92.

⁷⁰ ŠKEGRO, *Na rubu opstanka. Duvanjska biskupija od utemeljenja do uključenja u Bosanski apostolski vikarijat*. Zagreb, 2002., 15–114; ISTI, *Tobožnja Delminijska biskupija / The False Diocese of Delminium. Opuscula archaeologica, 31. (2007.)*, pass.

⁷¹ FARLATI, o. c., 173; BATTYANY, o. c., 291, 292; RAČKI, o. c., 17, bilj.; ŠIŠIĆ, o. c., 162.

⁷² RAČKI, o. c., 17, bilj. φ; Ante JADRIJEVIĆ, Gdje se nalazio Reditio(n), biskupski grad sv. Aurelija? *Nova revija. Vjeri i nauci. Nouvelle revue de vie religieuse et intellectuelle, XV./3.-4. (1936.)* 203; KLAIĆ, o. c., 83, bilj. 277.

⁷³ BATTYANY, o. c., 291.

⁷⁴ Ivanka NIKOLAJEVIĆ, Toma arhidakon, „Anastasije bibliotekar“ i Jene Bori u kulturnoj istoriji Bosne i Hercegovine. *Zbornik radova Vizantološkog instituta, 24.-25. (1986.)* 139–142; Ludwig STEINDORFF, Tumačenja riječi Dalmatia u srednjovjekovnoj historiografiji. Istovremeno o saboru na planities Dalmae. *Etnogeneza Hrvata Ethnogeny of the Croats*. Zagreb, 1995., 150–151; PULJIĆ, Crkvene prilike, 92; ISTI, Stolac – sjedište kasnoantičke biskupije sarsenterensis. *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata. Humski zbornik, 4. (1998.)* 107.

⁷⁵ KLAIĆ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁷⁶ *Corpus Inscriptionum Latinarum. Inscriptiones Asiae Provinciarum Graecarum Illyrici Latinae III*, (ed. Th. Mommsen - A. Domszewski - O. Hirschfeld), Berolini, 1873.–1902., Nr. 8472; WILKES, Boundary Stones in Roman Dalmatia. *Arheološki vestnik, 25. (1976.)* 265, Nr. 17, Fig. 7, Pl. III, 8: *L(ucius) Trebius / Secundus pr(ae)fectus castr(orum) inter / °Onastinos et / Narestinos ter(minos) pos(u)it ius/su L(uci) Volusi Satu/rni(ni) leg(ati) pro pr(10)etore C(ai) Ca[es]ari[s] Au[g]u[sti] G/[e]rmanici ex / sentent<ent>i/a quam is ath/15iritio (sic!) consi/lio dixit.*

⁷⁷ Dražen MARŠIĆ, Antička naselja Pituntium, Neraste i Oneum. *Histria antiqua: časopis Međunarodnog istraživačkog centra za arheologiju = Journal of the International Research Centre for Archeology, 11. (2003.)* 436–438.

crkve u mjestu zvanom *civitas Delmis*, koju je posvetio kapuanski biskup German⁷⁸ - izaslanik rimskih papâ Anastazija II. (496.-498) i Hormisde (514.-523.) u Konstantinopol.⁷⁹ Tome u prilog govore i ulomci posvetnog natpisa pronađenog u ostacima ranokršćanske bazilike u Sumpetru (Jesenice) u Poljicima.⁸⁰

Salonitanum quicquid in insulis continetur

Mukurskoj su biskupiji bili dodijeljeni i neki otočni posjedi, za koje se, osim da su do tada bili pod jurisdikcijom salonitanskog nadbiskupa, ne precizira gdje su se točno nalazili. Uzevši u obzir činjenicu da se obalni dio Mukurske biskupije protezao od istočnih dijelova Mosora i Poljica na sjeverozapadu do poluotoka Pelješca⁸¹ odnosno do neretvanskih močvara na jugoistoku (sl. 2.), opravdano je pretpostaviti da se radilo o otocima nasuprot tog kopna (Brač, Hvar, Vis, sjeverozapadni dijelovi Pelješca, a možda i Korčula te Lastovo) (sl. 3.). Radi se uglavnom o istim područjima koja su 1185. bila u sastavu Hvarske biskupije.⁸² U pitanju je znatan dio tzv. Manijskog zaljeva (Μάνιος κόλπος; *Manius sinus*),⁸³ koji je većim dijelom bio u sastavu salonitanskog agera⁸⁴ i koji je, sudeći po tragovima ranokršćanskih objekata, bio relativno dobro kristijaniziran.⁸⁵ Korčulu i Pelješac, zajedno s Mljetom, Lastovom i Sušcem, stavlja se i u sastav Naronitanske biskupije.⁸⁶ S obzirom na činjenicu slabe napučenosti i ne osobito bogatstvo puka primorsko-planinskoga dijela Mukurske biskupije,

⁷⁸ RAČKI, o. c., 39-40; ŠIŠIĆ, o. c., 157-164; GUNJAČA, o. c., 83: *Istaque fuerunt regni eorum confinia: ab oriente Delmina, ubi fuit civitas Delmis, in qua est quaedam ecclesia, quam beatus Germanus capuanus episcopus consecravit, sicut scriptum reperitur in ea.* GUNJAČA, o. c., 83: *Dalmina; civitas Dalmis.*

⁷⁹ ŠKEGRO, *Na rubu opstanka*, 29-39.

⁸⁰ BULIĆ, Sv. Petar in Selo di Jesenice di Poljica. *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, 40.-42. (1922.) 102-103; Anna et Jaro ŠAŠEL, *Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMIII et MCMXL repertae et editae sunt.* SITULA. *Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani.* Ljubljana, 1986., 1985; Pascale CHEVALIER, *Salona II. Ecclesiae Dalmatiae. L'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.). 2. Illustrations et conclusions.* - Coll. de l'Éc. Franç. de Rome. 194./2. Rome - Split, 1995., 259-260.

⁸¹ CAMBI, Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdío povijesnih znanosti*, 24. (11.) 1985., 35.

⁸² FARLATI, *Hvarski biskupi*, 42-43; Tade SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Vol. II. Diplomata saeculi XII. continens (1101-1200).* Zagrabiae, 1904., 193; *Pharensis episcopus habeat sedem suam in Phar et habeat has parochias: Phar, Braciam et Lissam, Corceram, Lastam et Mulcer et totam Crainam.*

⁸³ Mate SUIĆ, MANIOS KOLPOS (Manijski zaljev). *Arheološki radovi i rasprave*, 12. (1996.) 269-282; ISTI, *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske. Opera selecta.* Zagreb, 1996., 289-316.

⁸⁴ Usp. BASBIĆ, o. c., 49-67.

⁸⁵ MEDINI, o. c., 56 i pass.; Igor FISKOVIĆ, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja. *Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka. Znanstveni skup - Metković, 4-7. listopada 1977.* Split, 1980., 216-224; Joško BELAMARIĆ et al., *Ranokršćanski spomenici otoka Brača. Early christian monuments on the island of Brač.* Split, 1994., pass; JELIČIĆ-RADONIĆ, *Ranokršćanske dvojne crkve*, pass.

⁸⁶ CAMBI, Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdío povijesnih znanosti*, 24. (11.) (1985.) 35, 47, 50, 55; CHEVALIER, *Salona II. Ecclesiae Dalmatiae. L'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.). 1. Catalogue.* - Coll. de l'Éc. Franç. de Rome. 194./1. Rome - Split, 1995., 24; VUČIĆ, o. c., 162-163, 167.

mukurskom bi biskupu bez otočnog dijela njegove biskupije bilo znatno otežana ne samo kristijanizacija i pastorizacija pučanstva nego i uzdržavanje klera. Mukurska je biskupija bila razmjerno prostrana, ali, u odnosu na onaj dio koji je ostao pod jurisdikcijom salonitanskog nadbiskupa, imala je znatno manji broj sakralnih objekata. Osnivanjem novih biskupija i uključivanjem u njih dijelova Salonitanske nadbiskupije, egzistencija i dostojanstvo salonitanskih nadbiskupa nisu bili osobito ugroženi.⁸⁷ Ovo proizilazi i iz činjenice da su i posljednji salonitanski nadbiskupi Natal (oko 580. - 593.) i Maksim (593./594. - oko 602.) živjeli u luksuzu i raskalašenosti.⁸⁸

Trans Oneum - quod Continens appellatur

Mukurskoj je biskupiji bilo dodijeljeno i područje s onu stranu *Oneuma*.⁸⁹ Ako se uzme u obzir činjenica da je za *Oneum* (iz Plinija poznat kao *Onium*,⁹⁰ iz Ptolomeja - *Ona...on*,⁹¹ sa *Tabule Peutingeriane* - *Oneo*⁹² te iz *Kozmografije* Ravenskog Anonima - *Oneon*)⁹³ utvrđeno da se nalazio na području Omiša,⁹⁴ onda se u pojmu *Continens* treba vidjeti omiški kraj odnosno područje uz donji tok rijeke Cetine. Područje uz središnji i gornji tok te rijeke - *Equitinum* uključeno je u sastav Ludrumske biskupije.⁹⁵ Na omiškom su području registrirani tragovi ranokršćanskih objekata ispod crkava Sv. Petra odnosno Sv. Marije u Omišu te na Priku.⁹⁶ Očito su saborski oci u izrazu *trans Oneum ... quod Continens appellatur* podrazumijevali područje uz donji tok rijeke Cetine, na koje se nadovezuje masiv Rogoznice i Biokova – podno kojeg se nalazilo i središte Mukurske biskupije. Sve se to gotovo u neprekidnom nizu nadovezuje jedno na drugo, čemu u prilog govori i izraz *continens*.

⁸⁷ Branka MIGOTTI, Naslovnici ranokršćanskih crkava u Dalmaciji. *Arheološki radovi i rasprave*, 12. (1996.) pass. i karta na str. 194.

⁸⁸ ŠKEGRO, Natal i Maksim – posljednji salonitanski biskupi. *Hrvatska misao. Matica hrvatska Sarajevo. Časopis za umjetnost i znanost*, XI. (2007.) nova serija, 45./32., 31-44.

⁸⁹ FARLATI, *Illyrici sacri tomus secundus*, 173; BATHYANY, o. c., 291-292; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 198; RAČKI, o. c., 17; Šišić, o. c., 162; KLAIĆ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁹⁰ PLINY, *Natural History, Books 3-7 with an english translation by H. Rackham*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England, 2006., III, 142.

⁹¹ PTOLEMAEUS, Claudius: *Cosmographia* (With an introduction by R. A. Skelton), Roma, 1478. *Theatrum Orbis Terrarum*. Amsterdam, 1966., 2, 16, 3.

⁹² *Tabula Peutingeriana*, V, 3.

⁹³ RAVENNATIS ANONYMI, *Cosmographia*, IV, 16; V, 14; ČAČE, o. c., 74.

⁹⁴ MARŠIĆ, o. c., 439-440.

⁹⁵ ŠKEGRO, Ludrumska biskupija, 73-74; ISTI, Problem Ludrumske biskupije, 200; ISTI, The Diocese of Ludrum, 12-13.

⁹⁶ Jasna JELIČIĆ, Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine. *Cetinska krajina od prehistorije do dolaska Turaka. Znanstveni skup, Sinj*, 3-6. VI. 1980. Split, 177-178; CHEVALIER, *Salona II. Ecclesiae Dalmatiae. L'architecture paléochrétienne de la province romaine de Dalmatie (IVe-VIIe s.)*. 2. *Illustrations et conclusions.*, 255-257; MARŠIĆ, o. c., 440.

Redditicum

Posljednji je u sklopu Mukurske biskupije naveden Reditik (*Redditicum*),⁹⁷ koji također izaziva brojne kontroverze. Etimološki je blizak etnonimu *Riditae* poznatom s natpisa iz Trilja (184. g.),⁹⁸ riderskom municipiju (*municipium Rider*) s natpisa iz Jesenica u Poljicima (1. st. poslije Kr.),⁹⁹ riditarskom municipiju (*municipium Riditarum*) s natpisâ iz Danila Gornjeg kod Šibenika (1. i početak 2. st. poslije Kr.)¹⁰⁰ i iz *Salone*,¹⁰¹ a možda i s natpisa iz Srinjina u Poljicima¹⁰² te Rideru (*Ridder*) iz “Kozmografije” Ravnenskog Anonima.¹⁰³ Jasnoći osobito ne pridonosi ni natpis iz milanske crkve Sv. Dionizija (iz 475. g.) sa spomenom biskupa riditionske općine (*Aurelius civitatis Riditionis episcopus*),¹⁰⁴ koja se uglavnom poistovjećuje sa riditarskim municipijem (*municipium*

⁹⁷ *Sed etiam Redditicum in diocesim habiturum accipiat et, exceptis reliquis in territorio Salonitano (Salonitano) basilicis ...* FARLATI, O. C., 173; BATHYANY, o. c., 291-292; RAČKI, o. c., 17, bilj.; ŠIŠIĆ, o. c., 162; KLAJČ, o. c., 83; GUNJAČA, o. c., 54; IVANIŠEVIĆ, o. c., 161.

⁹⁸ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Nr. 3202: *Imp(erator) Caesar / M(arcus) Aurelius / Commodus / Antoninus / ⁵Aug(ustus) Pius Sarm(aticus) / Germ(anicus) Maximus / Britannicus / pont(ificex) max(imus) trib(unitia) / pot(estate) VIII imp(erator) VI / ¹⁰co(n)s(ul) III p(ater) p(atriciae) / Pontem / Hippo flumi/nis vetustate cor/ruptum restituit / sumptum et operas / ¹⁵subministrantibus / Novensibus Delmi/nensibus Riditis. Cu/rante et dedicante / L(ucio) Iunio Rufino Procu/²⁰liano leg(ato) pr(o) pr(aetore).*

⁹⁹ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Nr. 12815a; Duje RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Iliri i antički svijet*. Split, 1989., 854, 880: *[D(is)] M(anibus) / Aurelio / Vero dec(urioni) / municipi / Rideri, mil(iti) leg(ionis) / XI Cl(audiae) p(iae) f(idelis), milit(avit?) / ann(os) XXV Aur[e]/li Varro et Can/dida parent(es).*

¹⁰⁰ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Nr. 2774; RENDIĆ-MIOČEVIĆ, o. c., 849, 854, Tab. XV: *D(is) M(anibus) / Q(uinto) Rutilio / Q(uinti) f(ilio) Titiano / (duum)vir(o) q(uin)q(uennali) / et / Q(uinto) Rutilio / Q(uinti) f(ilio) Proculo / (duum)vir(o) q(uin)q(uennali), / filio / eius / principi mu/nicipi Ri/ditarum; RENDIĆ-MIOČEVIĆ, o. c., 855; ZANINOVIĆ, Scardona i Rider. Područje Šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka. Znanstveni skup, Šibenik, 18.-20. listopada 1995. Zagreb, 1998., 126: ----- / ----- / dec(urioni) et pr[incipi municipi] / Riditaru[m co(n)iu]gi? obse]/quentis(si)mo [qui vi]/xit ann(os) LI[---? et Pin?]/so fr[atri eius? dec(urioni)? muni]/ci[pi Riditarum] / -----*

¹⁰¹ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Nr. 2026; RENDIĆ-MIOČEVIĆ, o. c., 857 i bilj. 20: *T(ito) Flavio / T(iti) fil(io) Tro(mentina tribu) / Agricola / decur(ioni) col(oniae) Sal(onitanae), / aedili, (duum)vir(o) iure / dic(undo), dec(urioni) col(oniae)Aequi/tatis, (duum)vir(o) q(uin)q(uennali) disp(unctori) / municipi Riditar(um), / praef(ecto) et patron(o) coll(egii) / fabr(um) ob merita eius coll(egium) / fabr(um) ex aere conlato. / Curatori rei pub(licae) Splonis/starum, trib(uno) leg(ionis) X g(eminiae) p(iae) f(idelis).*

¹⁰² RENDIĆ-MIOČEVIĆ, o. c., 859 br. 7 i bilj. 25: *[---] Flo[rus de]cur(io) [muni]cipi Ri[ditarum] ---(duum)vir ---*

¹⁰³ RAVENNATIS ANONYMI, *Cosmographia*, V, 14, p. 380, 18; Guido, 115, p. 542, 20.

¹⁰⁴ *Corpus Inscriptionum Latinarum*, V. *Inscriptiones Galliae Cisalpinae Latinae*, (Ed. TH. MOMMSEN), pag. 620, nr. 7; nr. 6183a; CAMBI, Područje Šibenske biskupije u starokršćansko doba. *Sedam stoljeća Šibenske biskupije. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Šibenska biskupija od 1298. do 1998.* Šibenik, 22. do 26. rujna 1998., Zagreb, 2001., 13: *Deposuit corpus tumulo sed laude perennis. / Aurelius penetrans regna beata poli, / qui mortem vicit meritis mundumque relinquens, / immensum Christi possidet imperium / ⁵cuius, ut agnoscas, sanctae praeconia vitae. / Consortis lector respice fata viri / ambo pari lucis clausurunt tempore metam. / Membraque Dionysio iynxit amica papae / prompta sacerdotis lacrymas mens iuvit orantis. / ¹⁰Hanc, ideo, tabulam obtulit Eusebia: / Aurelius civitatis Riditionis episcopus, / hac die positus quo etiam pontifex sanctus / confessorque Dionysius, post consol(atum) / domni n(ostri) divi Leonis Iunioris.*

Riditarum)¹⁰⁵ u Danilu Gornjem kod Šibenika.¹⁰⁶ Ako je *civitas Riditionis* s milanskog natpisa doista identičan s riditarskim municipijem iz Danila Gornjeg, onda se rješenje zagonetke Reditika (*Redditicum*) treba vidjeti u prelasku biskupa iz Danila Gornjeg u *Scardonu*. Prelazak biskupa iz jednog u drugo mjesto nije bila praksa samo u doba kasne antike. Nisu samo biskupi mjenjali, odnosno napuštali, sjedišta svojih biskupija. Činili su to i drugi klerici, što je razvidno iz 7. kanona akata Prvog Salonitanskog sabora iz 530. g.¹⁰⁷ Ako je milanski natpis autentičan, onda bi na njemu spomenuti biskup Aurelije (*Aurelius*) mogao biti prethodnik skardonitanskoga biskupa, poznatog iz akata Prvog salonitanskog sabora (*Constantinus episcopus ecclesie Scardonitane*).¹⁰⁸ Pojava biskupskoga sjedišta u *Scardonu* nije morala značiti i nestanak jedne (*Ecclesia civitatis Riditionis*) odnosno utemeljenje druge biskupije (*Ecclesie Scardonitane*) - kao što se inače pretpostavlja,¹⁰⁹ nego prvenstveno prijelaz biskupa iz vjerojatno ugroženog Ridera u sigurniju *Scardonu*.¹¹⁰ Oba su se mjesta nalazila na području iste biskupije, koja se nazivala po mjestu u kojem je sjedište imao njezin biskup. S obzirom na činjenicu da su se saborski oci prilikom ustroja novih biskupija rukovodili potrebom bolje

¹⁰⁵ Hipolyte DELEHAYE, Aurelius civitatis Riditionis Episcopus. (Rider en Dalmatie). *Académie Royal de Belgique. Bulletin de la classe des lettres et des sciences morales et politiques, 5e ser., Tom XV, nr. 7.-9. (1929.)* pag. 313-320; ISTI, Note sur une inscription chrétienne de Milan. Aurelius civitatis Riditionis Episcopus. (Rider en Dalmatie). *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, 50. (1932.)* 49-57; JADRIJEVIĆ, Gdje se nalazio Riditio(n), 194-204; WILKES, *Dalmatia*, 433; BRATOŽ, Razvoj organizacije, 390; RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *Iliri i antički svijet*, 850-851; ISTI, Nuovi apporti sull'ubicazione della sede di Aurelius Civitatis Riditionis Episcopus dell'iscrizione milanese CIL V 6183. - *Studi in memoria di Giuseppe Bovini, 2. (1989.)* 575-583; Mate SUIĆ, Varvarina palaeochristiana. *Diadora, 16.-17., (199.-1995.)* 293; ISTI, Varvarina palaeochristiana. *Znanstveni skup "Područje Šibenske županije od pretpovijesti do srednjega vijeka", Šibenik, 18. - 20. listopada 1995. Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, 19. Zagreb, 1998., 181.*

¹⁰⁶ RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Le Municipium Riditarum en Dalmatie, son patrimoine épigraphique et l'onomastique illyrienne. *Studia Albanica, 2. (1972.)* 229-234; ISTI, Rider - Municipium Riditarum. Essai de reconstitution historique d'un habitat illyro-dalmate. *Actes du Colloque international - Thèmes de recherches sur les villes antiques d'occident, Strasbourg 1971. Paris, 1977., 133-145*; ISTI, Područje Ridita u ilirskoj kultnoj plastici (s posebnim obzirom na neobjavljene spomenike). *Simpozijum Duhovna kultura Ilira, Herceg-Nov, 4-6. novembra 1982. Sarajevo, 1984., 119-132*; ISTI, *Iliri i antički svijet*, 845-852; 853-869; 871-890; 891-892; ISTI, Nuovi apporti, 575-583; ISTI, Il Municipium Riditarum (Rider) in Dalmazia nelle recenti ricerche archeologico-epigrafiche. *La Venetia nell'area Padano-Danubiana. Le vie di comunicazione. Convegno Internazionale Venezia, 6-10 aprile 1988, (CEDAM), Padova, 1990., 471-485*; SUIĆ, Varvarina palaeochristiana, 293; ISTI, Varvarina palaeochristiana. *Znanstveni skup*, 181; ČAČE, o. c., 36; ZANINOVIĆ, *Rider između Salone i Scardone. Arheološki radovi i rasprave, 12. (1996.)* 307-323; ISTI, Scardona i Rider, 125-126.

¹⁰⁷ *Illud quoque simili cura iuxta canonum statuta monemus, ne manentes in ordine presbyterorum seu diaconorum ad aliam transferantur ecclesiam, nisi idoneis promissionibus invitati. Sed nec clericus cuiusque ordinis accipiendus ab alio, nisi sibi iusta fuerit contemplatione concessum. Relictis vero basilicis sibi commissis nullus vagari [sibi] liberum [putet]; se sciens ex hac parte non levi ultione constringi.*

¹⁰⁸ FARLATI, o. c., 163; BATTYANY, o. c., 290; KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, o. c., 197; RAČKI, o. c., 15; ŠIŠIĆ, o. c., 160; KLAJČIĆ, o. c., 81; GUNJAČA, o. c., 53; IVANIŠEVIĆ, o. c., 160.

¹⁰⁹ CAMBI, Područje Šibenske biskupije, 15; UGLEŠIĆ, *Ranokršćanska arhitektura na području današnje Šibenske biskupije. Drniš - Zadar, 2006., 12.*

¹¹⁰ O ovoj biskupiji: MIGOTTI, *Ranokršćanska biskupija Scardona (Skradin). Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 9. (1992.)* 101-112.

pastorizacije puka i neprekinutošću biskupijskih teritorija, šibensko zaleđe nikako nije moglo biti u sastavu biskupije kojoj se središte nalazilo u Makarskoj. U suprotnom bi ga razdvajalo područje Skardonitanske biskupije odnosno Salonitanske nadbiskupije, što saborskim ocima nikako nije mogla biti namjera.

Reditik, dodijeljen 533. g. Mukurskoj biskupiji, ponajprije se treba tražiti istočno od *Salone*.¹¹¹ Na to upozorava i spomenuti natpis iz Trilja (*Tilurium*) koji spominje i Ridite (*Riditae*). Ako se *Rider* (*Ridder*), *municipium Riditarum*, *civitas Riditio* i *Redditicum* odnose na isti subjekt,¹¹² onda se rješenje problema Reditika treba tražiti u preseeljavanju riditske plemenske zajednice ili njezinog dijela s područja Danila Gornjeg kod Šibenika na područje istočno od *Salone* ili obrnuto. Poznato je, naime, da su delmatska plemena preseljavana ne samo po Dalmaciji, nego i po drugim provincijama Rimskoga Carstva, uključujući i Daciju, Norik, Gornju Meziju i dr.¹¹³ Neznatnom intervencijom u tekst akata Drugog salonitanskog sabora,¹¹⁴ ponuđeno je i rješenje prema kojemu je Reditik, nakon nestanka njegova biskupa, dospio pod jurisdikciju salonitanskog nadbiskupa.¹¹⁵ To se, ipak, čini malo vjerojatnim s obzirom na činjenicu da je Skardonitanska biskupija, na čijem se području nalazio Reditik, zasigurno postojala tijekom održavanja Prvog salonitanskog sabora.

Zaključak

Mukurska biskupija, baš kao i Sarsenterska i Ludrumska, izazovne su nepoznаницe naše najstarije crkvene povijesti, ponajprije zbog činjenice da se spominju jedino u aktima Drugoga salonitanskoga sabora. Neke njihove sastavnice u različitim se formama navode i u nekim drugim kasnoantičkim odnosno ranosrednjovjekovnim vrelima. Konfuznost akata Salonitanskih sabora ne dopušta da se dovede u pitanje i sam njihov osnutak. Činjenica je da su na pretpostavljenim područjima tih biskupija podignute brojne ranokršćanske bazilike i drugi sakralni objekti, koji svjedoče o znatno uznapređovalom procesu kristijanizacije puka koji ih je nastavao. Multipliciranje crkvene organizacije u vidu mjesnih - često međusobno udaljenih župskih jedinica (*parochiae*), baš kao i dijeceza (*ecclesiae*), bio je sastavni dio i državne politike pojedinih bizantskih careva, posebice Justinijana I. (527.-565.). Nije isključeno da su sjedišta tih triju ranokršćanskih dijeceza, kao i drugih s područja Dalmacije, bila poiharana tijekom bizantsko-ostrogotskih ratova (535.-555.). Teško je za povjerovati da je središte Mukurske biskupije ostalo pošteđeno 549. godine za okršaja ostrogotske

¹¹¹ Miho BARADA, Topografija Porfirogenetove Paganije. *Starohrvatska prosvjeta. Arheološko-historijski časopis*, 2. (1928.) 37-39; CAMBI, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali. *Materijali XII. IX kongres arheologa Jugoslavije. Zadar, 1972, Zadar, 1976.*, 249; ISTI, Područje Šibenske biskupije, 14-15.

¹¹² CAMBI, Područje Šibenske biskupije, 12-16.

¹¹³ ŠKEGRO, *Gospodarstvo*, 52-53.

¹¹⁴ JADRIJEVIĆ, o. c., 203: *Muccuritanus namque episcopus se Montanorum, Deltinense, Onestinum; Salonitanus dumtaxat quidquid in insulis continetur, vel trans Oneum noscitur esse divisum, quod Continens appellatur, sed etiam Redditicum, in diocesi habiturum, accipiat.*

¹¹⁵ JADRIJEVIĆ, o. c., 203-204.

vojske sa bizantskom vojskom, tijekom kojeg je i pučanstvo obližnjih *Laureata* bilo pobijeno.¹¹⁶ Pojedini dijelovi te dijeceze, posebice otočki, nedvojbeno su preživjeli kaos barbarskih provala. Korijeni potonje Hvarske biskupije zasigurno su ponikli u ranokršćanskim vremenima. Nije slučajno da se i samo središte Mukurske biskupije našlo u sastavu te biskupije. Nema sumnje da je kristijanizirano pučanstvo bar djelomice preživjelo te se nakon smanjenja odnosno prestanka opasnosti vratilo u mjesta iz kojih je izbjeglo. Na sličan je način bila obnovljena i Salonitanska biskupija sa središtem u ne odveć dalekoj Dioklecijanovoj palači. Ako je imotsko-bekijski kraj uistinu bio u sastavu Mukurske biskupije, onda potvrdu ovomu imamo i na Crkvini u Cisti Velikoj, Sv. Mihovilu u Prološcu te na Šamatorju u Gorici kod Gruda.

---

¹¹⁶ KAER, Laureatae. *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 11. (1888.) 57-61.

Diocese of Muccrum

Ante Škegro
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Republic of Croatia

During the Second Salonitan council held on 23th May 533, among other things, three new dioceses were established with their seats in *Sarsenterum*, *Muccurum* and *Ludrum*. Many authors have dealt with the question of location of these places, the entities included into the dioceses as well as the jurisdiction of their bishops. However, many fundamental issues considering them are still disputable, due to many mistakes and the corrupted Latin language in which the documents of the councils were written being the only documents in which those dioceses were mentioned. The diocese with its seat in *Muccurum* had all characteristics of a rural diocese. The jurisdiction of its bishop spread, quite likely, from south-eastern parts of Mosor mountain and Poljica to the Neretvian marshes and the middle Dalmatian islands of Brač, Hvar and Vis (possibly Korčula) as well as from the north-western parts of Pelješac peninsula to the area of Imotski-Bekija.

Key words: The Roman Province of Dalmatia, Early Christianity, The Diocese of *Muccurum* (*Ecclesia Muccuritana*)

Diözese von Muccurum

Ante Škegro
Kroatisches Institut für Geschichte
Opatička 10
10000 Zagreb
Kroatien

Während der zweiten Synode, die am 4. Mai 533 in *Salona* stattfand, wurden unter anderem auch drei neue Diözesen mit dem Sitz im *Sarsenterum*, *Muccurum* und *Ludrum* gegründet. Zahlreiche Autoren versuchten ihre Lage zu bestimmen und erforschten auch die Jurisdiktion ihrer Bischöfe. Viele Fragen blieben trotzdem offen. Das größte Problem stellten die Fehler in der lateinischen Sprache dar, in der die Akten dieser Synode geschrieben wurden. Auf dem Gebiet der Diözese von *Muccurum* gab es keine urbanen Siedlungen. Die Jurisdiktion ihres Bischofs erstreckte sich allem Anschein nach vom Gebirge Mosor im Nordwesten bis zum Sumpfland an der Mündung des Flusses Neretva im Südosten und von den mitteldalmatinischen Inseln Brač, Hvar und Vis (möglicherweise Korčula) und dem nordwestlichen Teil der Halbinsel Pelješac im Westen bis zum Imotsko-Feld im Osten.

Schlüsselwörter: die Römische Provinz Dalmatien, frühes Christentum, die Diözese von Muccurum (*Ecclesia Muccuritana*)